

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

שמיני

(חלק בז שיחה א)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות
שבוע פרשת שמיני, כב"כח ניסן, ה'תשפ"ה (א)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2025
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY®
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

שמיני *

56

מויכרעו לסופי' ולא כמ"ד כמימר' דהאי פסוקא דכולא פסוקא מראשו ועד סופו', ביאר הכסף-משנה, "ושמא יש לומר שרבינו מפרש דמאן דאמר כמימר' דהאי פסוקא אינו כל הפסוק אלא עד ויכרעו בלבד ואם כן הוה לי' מ"ד מויכרעו לסופי' מיקל ופסק כוותי'".

וממשיך בכסף-משנה: "ובירושלמי⁵ כו' עד כמה היא שיעור השתחוי' רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי עד כדי ויכרעו אפים ארצה [על הרצפה] וישתחוו רבי אבהו מוסיף עד והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו", ועפ"ז יש לפרש דמ"ד כמימר' דהאי פסוקא היינו כדי ויכרעו אפים ארצה וישתחוו בלבד, דהשתא הוי מאן דאמר מויכרעו לסופי' מיקל ומספיקא פסק כמאן דמיקל".

אבל שני תירוציו של הכסף-משנה דורשים ביאור (כמו שהקשו מפרשים⁶):

על תירוצו הראשון, ש"כמימר'

א. כתב הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש⁷, בדין מי שנטמא במקדש: "ימהר ויבהל ויצא בדרך קצרה, ואסור לו לשהות או להשתחוות או לצאת בדרך ארוכה"; ולענין שיעור השהי' וההשתחווה פסק⁸: "וכמה שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו⁹ אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו, וזהו שיעור השתחוו'".

וביאר בכסף-משנה, דמקור דברי הרמב"ם הוא במס' שבועות¹⁰, ושם: "כמה שיעור שהי' פליגי בה ר' יצחק בר נחמני וחד דעימי' כו' חד אמר כמימר' דהאי פסוקא וחד אמר כמויכרעו לסיפא וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

ומה שפסק הרמב"ם "להחמיר כמ"ד

(*) ט, ה. שם, כד. וראה הערה 3.

(1) פ"ג סוף הל' כא ואילך.

(2) שם הכ"ג.

(3) דה"ב ז, ג. ולהעיר מהפסוק עד"ז בפרשתנו (ט, כד): ותצא אש מלפני ה' ותאכל גו' וירא כל העם וירונו (פרש"י* כתרומה – ואודון. תיב"ע) ויפלו על פניהם (ב' הפרטים ד, וישתחוו והודות"). וראה תו"כ (ויל"ש) עה"פ: וכן בימי שלמה כו' שנאמר וכל בני ישראל גו'.

(4) טז, ב.

(5) יומא פ"ג ה"ג.

(6) כ"כ בכס"מ מירושלמי, ולפנינו בירושלמי: ר' אבהו מוסיף עד והודו' לה' כי טוב ר' מנא מוסיף עד כי לעולם חסדו. ועד"ז הוא בירושלמי ע"ז פ"ד ה"א.

(7) שירי קרבן לירושלמי יומא שם. וראה גם שירי קרבן לירושלמי שבועות פ"ב ה"ג סד"ה עד כמה.

(*) כ"ה בירושלמי, דלא ככתוב, "והודות". וראה דק"ס שבועות שם.

(*) וידועה השקו"ט האם ראה רש"י התיב"ע (ומציין א"ליו).

דהאי פסוקא" קאי רק על התחלת הכתוב, קשה – מהיכא תיתי לומר כן? לכאורה אין בגמרא כלל משמעות לפרש כן.⁸

ותירוצו השני, ש"כמימרי" דהאי פסוקא" פירושו רק, "כדי ויכרעו אפים ארצה וישתחוו בלבד", צריך עיון, דלפי זה, מדוע הובא בגמרא כל הפסוק? הרי ליכא מאן דאמר שהשיעור הוא מרישא דקרא, ואם כן הרי בזה שמביא הש"ס את כל הפסוק הוא סותם דבריו.

ועוד: במה מורה הלשון הסתמי "כמימרי" דהאי פסוקא" על אמצע הפסוק דוקא, ולא על הרישא או הסיפא דקרא?⁹

ב. ויש לומר שכל זה יובן בהקדם

(א) דיוק בדברי הרמב"ם הנ"ל "וכמה שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו .. וזהו שיעור השתחווי": מדוע חילק הרמב"ם ענין זה לשני פרטים – "שיעור שהייתו", וזהו שיעור השתחווי – ולא פירש לאלתר (כבתחילה): "כמה שיעור שהייתו ושיעור השתחווי" כדי לקרות כו"י?

ואע"פ שבדברי הרמב"ם בא ענין זה

בהמשך למה שכתב בהלכה (הב') "לא החזיר פניו אלא השתחוה דרך יציאתו כלפי חוץ אינו חייב אלא א"כ שהה כשיעור – וכמה שיעור שהייתו כו", הרי הא גופא טעמא בעי, דלכאורה הוה ל' לומר לאלתר, "אינו חייב אלא א"כ שהה כשיעור השתחווי", וכמה שיעורה (או "וכמה שיעור השתחווי") כדי לקרות כו", ואזי ה' זה (גם) בהתאם ללשון המשנה¹⁰, "השתחוה או ששהה בכדי השתחואה".

(ב) בפשטות דברי הרמב"ם, "וכמה שיעור שהייתו כדי כו"י מוסבים לא רק על דבריו בהלכה זו, ובהמשך לדין "לא החזיר פניו אלא השתחוה דרך יציאתו כלפי חוץ אינו חייב אלא א"כ שהה כשיעור", אלא על כל דין איסור שהי' שכתב בהלכה הקודמת¹¹ כנ"ל, "אסור לו לשהות כו"י ואם שהה כו".

אבל – מדוע הביא הרמב"ם את שיעור השהי' וההשתחווי' דוקא בהלכה זו, ובהמשך לדין "לא החזיר פניו אלא השתחוה דרך יציאתו כלפי חוץ אינו חייב אלא א"כ שהה כשיעור", ולא כתבו בהלכה הקודמת, בהמשך לעצם איסור שהי', "אסור לו לשהות כו"י ואם שהה כו"י – כמה שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו כו".

ג. ויש לומר הביאור בזה:

מפשטות לשון הרמב"ם, "אסור לו לשהות או להשתחוות או לצאת בדרך ארוכה, ואם שהה או שיצא בארוכה אע"פ שלא שהה או שהחזיר פניו

(8) ובפרט לגירסת הב"ח בשבועות שם (וכן הוא בכמה דפוסים ש"ס – ראה דק"ס שם), שהפסוק, "וכל בני ישראל גו"י" הוא תיכף בהמשך ל"כמימרי" דהאי פסוקא" ולפני מ"ד הב'. וראה דק"ס מכ"י, "כמימרי" מכריעה ואילך וח"א כנגד כל הפסוק כולו". וראה ר"ח שם.

(9) בשירי קרבן ליומא שם תירץ, "דריבנו פוסק כמ"ד מויכרעו כיון דכולהו אמוראי דירושלמי כוותי' סוברים דליכא מאן דמיקל מיני' רק כולם מתמירים לכך פסק כוותי'". ויל"ע בכללי הבבלי וירושלמי אם גם באופן כזה מכריעים כבירושלמי.

(10) שבועות יד, ב.

(11) להעיר שבדפוס רומי ר"מ אין כאן הפסק

ניכר להלכה בפ"ע.

להיכל והשתחוה אע"פ שלא שהה חייב כרת" – מובן, שאין כאן חיוב אחר על זה שלא מיהר לצאת בדרך קצרה (שיצויר בג' אופנים: שהה, השתחוה, יצא בדרך ארוכה) – אלא שהם ג' איסורים וחייבים נפרדים, ג' שמות נפרדים: חיוב דשהי' – מצד הזמן שהתעכב במקדש; השתחוה אע"פ שלא שהה – מצד פעולת ההשתחוואה; והחיוב דיציאה בדרך ארוכה¹² – מצד אופן היציאה.

ועפ"ז יש לחקור בדיון "לא החזיר פניו אלא השתחוה דרך יציאתו כלפי חוץ" (שחייב רק אם "שהה כשיעור") – מצד איזה "שם" הוא חייב – דיש מקום לפרש בכ' אופנים:

(א) האיסור והחיוב הוא מצד ההשתחוואה, אלא שאם ההשתחוואה היא כלפי חוץ לאו שמה השתחוואה אלא אם כן "שהה כשיעור".

(ב) החיוב אינו מצד ההשתחוואה (שאינה שייכת כלפי חוץ) אלא מצד השהי'.

[ונפקא מינה להלכה – כדלקמן סעיף ד].

ולכאורה יש לומר שזהו החילוק בין ב' לשונות הגמרא בדברי רבא. דהנה על דברי המשנה¹⁰, "השתחוה או ששהה בכדי השתחוואה" איתא בגמרא¹³:

(12) דהרי כאשר "יצא בארוכה אע"פ שרץ ודחק עצמו בכל כוחו ונמצא שיעור זמן שהלך בו הארוכה פחות משיעור הזמן שמהלך כל אדם בקצרה הואיל ויצא בארוכה חייב" (רמב"ם כאן הכ"ד, ע"פ גמרא שבועות יז, א "לא ניתנה ארוכה להדחות אצלו". וראה ירושלמי שבועות פ"ב ה"ג).

(13) שבועות טז, ב.

"אמר רבא לא שנו אלא שהשתחוה כלפי פנים אבל השתחוה כלפי חוץ שהה אין לא שהה לא. איכא דמתני לה אסיפא או ששהה בכדי השתחוואה מכלל דהשתחוואה גופא בעיא שהיי' אמר רבא לא שנו אלא שהשתחוה כלפי חוץ אבל כלפי פנים אע"ג דלא שהה והכי קאמר השתחוה כלפי פנים או ששהה כדי השתחוואה בהך השתחוואה דכלפי חוץ חייב" (וממשיך בגמרא "היכי דמי השתחוואה דאית בה שהיי' כו"). ולכאורה, ב' לשונות אלו "מאי בינייהו"¹⁴?

וע"פ הנ"ל יש לומר, ד"איכא בינייהו" הא:

ללשון ראשון, דרבא קאי על תיבת "השתחוה" שברישא, "לא שנו אלא שהשתחוה כלפי פנים", נמצא, ש"כלפי חוץ" ליכא כלל גדר דהשתחוואה. וזוהי כוונתו בסיום דבריו "אבל השתחוה כלפי חוץ שהה אין לא שהה לא", היינו, ש"כלפי חוץ" ישנו גדר החיוב רק מצד ש"שהה", ובלשון רש"י¹⁵ "אבל השתחוי' כלפי חוץ למזרח אין זו השתחווי'¹⁶ ואי שהה כדי השתחוואה מייחייב משום שהיי' ואי לא לא".

וללשון הב', דרבא קאי על הסיפא

(14) כקושיית התורת חיים שבועות שם. ולהעיר מר"י מייגש ומאירי שבועות שם. תויו"ט למשנה שבועות פ"ב מ"ג (ד"ה והשתחוה). וראה הערה 17.

(15) שבועות שם ד"ה אבל, הובא בכס"מ שם הכ"א.

(16) ועד"ז במאירי שבועות שם: ואם השתחוה ביציאתו כלפי חוץ אין בזה דין השתחוואה ואינו מתחייב אלא בשיעור שהי'. וראה תויו"ט למשנה שם.

ד. א' מהנפק"מ בפועל בין ב' האופנים¹⁷ – יש לומר:

לגבי חצי שיעור, דקיימא לן כר' יוחנן¹⁸ שחצי שיעור אסור מן התורה¹⁹ (ולהדעות שכן הוא לאו דוקא במידי דאכילה) – ידוע שהאיסור הוא רק כשזהו חצי שיעור, היינו שמעשה ופעולת האיסור ישנו ורק השיעור אינו בשלימות, ע"ד אכילת חצי זית איסור או הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים פחות מכשיעור; אבל כשהחצי אינו בשיעור אלא בעצם המעשה, ע"ד חצי מלאכה, אזי אין זה אסור מן התורה.

ובנדון דידן²⁰: לפי האופן הא', שהאיסור והחיוב הוא „משום שהי'“, הרי אם הוא פחות מכדי שהי', אין זה בגדר חצי שיעור, אלא ליתא לכל הענין מעיקרא. שהרי „שהי'“ אינה מדידה בכמות הנוצרת ע"י צירוף חלקי הזמן²¹, אלא מצב (באיכות) המתהווה

„או ששהה בכדי השתחווה מכלל השתחווה גופא בעיא שהי'“, נמצא, שגם „כלפי חוץ“ יש גדר דהשתחווה, שהרי על זה אמר רבא „לא שנו אלא שהשתחווה כלפי חוץ (דאז אמרינן דהשתחווה גופא בעיא שהי'“) – אבל כלפי פנים אע"ג דלא ששהה. אלא שהשתחווה כלפי חוץ היא דוקא כשיש בה שהי', כשיעור השתחווה.

ומדויק גם בלשון רש"י: על דברי הגמרא בלשון הב' „והכי קאמר השתחווה כלפי פנים או ששהה כדי השתחווה בהך השתחווה דכלפי חוץ חייב, כתב רש"י „והכי קאמר השתחווה כלפי פנים – כל דהו או שלא השתחווה ושהה כדי שיעור חיוב השתחווה דהנך כלפי חוץ דבעי שיעור חיוב. דלכאורה לשון „כדי שיעור חיוב השתחווה“ אינה מובנת – שהרי כלפי חוץ ליכא (לדברי רש"י בלשון ראשון) כלל חיוב דהשתחווה אלא ד„שהי'“ בלבד, והי' לרש"י לומר „כדי שיעור שהי'“. ועד"ז בסיום לשונו הי' לו לומר „דבעי שיעור שהי'“.

ויש לומר, שבזה מדגיש רש"י, שגם כלפי חוץ החיוב הוא מצד ההשתחווה, אלא שההשתחווה „בעי שיעור חיוב“.

[ואע"פ שכששהה (בשיעור שהי'), אפילו לא השתחווה, חייב בלא-הכי „משום שהי'“, יש לומר (ללשון הב'), דכיון ד„שהי'“ הוי שם איסור בפני עצמו, הרי האיסור הוא דוקא אם עמד כדי שהי'; אבל אם עשה איזו פעולה, כגון שהשתחווה, אין זה נחשב לשהי', ואזי החיוב אינו „משום שהי'“ אלא רק מצד שם השתחווה].

(17) להעיר ממש"כ בחידושי חת"ס שבועות שם ד"ה אמר רבא, בהחילוק בין לישנא קמא ללישנא בתרא – בהשתחווה כלפי פנים. ואכ"מ.

(18) יומא עג, ב ואילך.

(19) בכל הבא לקמן ראה לקו"ש ח"ז ע' 110 ואילך (ובהערות); ח"ד ס"ע 13 ואילך. ושי"נ. ובארוכה אנציקלופדי' תלמודית ערך חצי שיעור (ס"א וג'). ושי"נ.

(20) בדגול מרבבה (למג"א או"ח סתמ"ב סק"י) וצל"ח (ברכות מא, א ד"ה כל הפסוק) כתב (וכ"ה בעוד מפרשים) שאינו שייך בשהי' פחות מכדי השתחווה האיסור דח"ש (ע"פ תוד"ה מה"מ שבועות טז, ב). – ולשיטתו דח"ש אינו אסור מה"ת אלא באיסורי אכילה, י"ל הנפק"מ, אם האיסור דרבנן שבח"ש כאן הוי כעין של תורה. וראה אנציקלופדי' תלמודית שם.

(21) ולהעיר מלקו"ש ח"ז שם אם בשיעורין

ע"י משך זמן מסויים. פחות משיעור זמן זה לאו שם שהי' עלי, וממילא לא יתכן מושג של חצי שהי' ²².

אבל אם נאמר שהאיסור הוא משום השתחוואה, אלא ש,השתחוואה גופא בעי שהי' לפי ש,בעי שיעור חיוב, הרי מאחר שהחיוב אינו, משום (המצב ד) שהי', אלא ד, שהי' היא רק, שיעור חיוב בהשתחוואה, הרי גם כשיש חצי שיעור הרי זה בגדר השתחוואה, אלא שחסר בשלימות השיעור המחייב על ההשתחוואה – שיעור חיוב, ואם כן גם חצי שיעור אסור מן התורה ²³.

ה. אבל יש לפרש באופן שלישי,

של זמן שייך הענין דחצי שיעור. אבל גם אם נאמר ששייך (כמבואר בלקו"ש שם לגבי שיעור יזבת ג' ימים) אינו שייך לנדוד, ככפנים.

(22) בעית רבא בשבועות שם סע"ב, צריך שהי' למלקות או אין צריך שהי' למלקות, ובפרש"ש שם, אם התרו בו שלא לעמוד ועמד פחות מכדי שהי' – אינה שייכת לנדוד, כי האיבעי היא אם למלקות בעי שהי' בכלל – לא אם בעי שיעור שהי'.

(23) להעיר מבעיית רבא (שם יז, א) שהיות מהו שיצטרפו (ולא איפשיטא. וכ"פ הרמב"ם כאן הכ"ד, שהדבר ספק). ולכאורה תלוי בשאלה הנ"ל בפנים אם אפ"ל בשהי' גדר חצי שיעור (וכדברי ר"י ביומא עד, א) דח"ש אסור מה"ת כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל).

אבל י"ל דהאיבעי היא לכל האופנים, כי האיבעי היא איך נתקבלה ההלכה, אם כ"ז שהוא בטומאתו מצרפים השהיות (אע"פ שכל שהי' בפ"ע לית בה שיעור השתחוואה – ראה ר"י מיגש שם). ועצ"ע ולהעיר דגם לדעת ר"ל דח"ש מותר מה"ת (כי השיעור הוא גדר באיכות האכילה, וח"ש אינו בגדר איסור כלל) איתא בירושלמי (תרומות פ"ו ה"א) דמודה ר"ל בעתיד להשלים (וראה לקו"ש ח"ז שם. אנציקלופדי תלמודית שם ע' תצד ואילך)].

שגם, כלפי חוץ" אין החיוב, משום שהי' אלא מצד ההשתחוואה, אבל ה, שהי' אינה רק שיעור ההשתחוואה כלפי חוץ, אלא היא היוצרת את שם ההשתחוואה. דמצד עצמו אין, כלפי חוץ" בגדר השתחוואה, ורק כאשר, שהה כדי השתחוואה (כשהשתחוה כלפי חוץ), אזי נעשה הדבר בגדר השתחוואה, וחייב משום השתחוי ²⁴.

ויש לומר שכן היא שיטת הרמב"ם, ולפיכך: א) דייק בדבריו בהלכה, לא החזיר פניו אלא השתחוה דרך יציאתו כלפי חוץ אינו חייב אלא א"כ שהה כשיעור, ב) הביא את, שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו" בהלכה זו, ולא לפני כן בדבריו אודות עצם איסור ההשח, ג) סיים, וזהו שיעור השתחוי –

כי אילו כתב הרמב"ם, אא"כ שהה כשיעור השתחוי" (ללא סיום הענין, וזהו שיעור השתחוי"), הוה אמינא, דהשתחוואה כלפי חוץ יש לה גדר השתחוי, אלא שנדרש צירוף עד כדי שיעור חיוב. ולכן כתב, אינו חייב אא"כ שהה בשיעור וכמה שיעור שהייתו כדי לקרות כו' וזהו שיעור

(24) ראה יתירה מזו בחידושי הרשב"א (שם יז, רע"א) בבעיית רבא, תלה עצמו באויר עזרה מהו כי גמירי שהי' שהי' דבת השתחוואה כו" וכן הרשב"א שם: ה"ג ברוב הספרים כו' אבל שהי' דלאו בת השתחוואה לא כלום כו' דלא גמירי אלא משום השתחוואה וכל ששהה בכדי השתחוואה הואיל ושהייתו ראוי' להשתחוואה גמירי דשהייתו כאילו השתחוה. וראה הערה 26 [וראה ברשב"א שם (ובעוד ראשונים – רמב"ן וריטב"א. וראה גם ר"י מיגש ומאירי) עוד גי' ופירוש בדברי הגמרא. ואכ"מ].

להבין: כיון שכל השיעורים הם הלכה למשה מסיני, כמ"ש הרמב"ם²⁷, ובהלכה למשה מסיני אין מחלוקת²⁸ – איך תתכן מחלוקת בשיעור שה' או השתחווה?

ועל כרחך צריך לומר, שזה השיעורים בנדון דידן הם הלכה למשה מסיני הוא רק בעצם הדבר²⁹ שצ"ל שה' כדי שיעור השתחווה, אבל שיעור ההשתחווה – לא נתפרש, ולכן שייך שתהא פלוגתא בדבר.

ועפ"ז יש לומר, שפלוגתת האמוראים בשיעור השתחווה תלוי בג' האופנים (הסברות) הנ"ל בגדר „שהה בשיעור השתחווה“:

בהשתחווה (בבית המקדש) בכלל יש ג' פרטים: א) הסיבה הגורמת להשתחווה (ראיית שכינה וכיו"ב), ב) עצם מעשה ההשתחווה, ג) השהי' בעת ההשתחווה (שאו מודה האדם לה' וכיו"ב).

וזהו יסוד הפלוגתא בשיעור השתחווה:

אם נפרש ששיעור השתחווה הוא גדר בשהי', שאם „שהה כדי השתחווה מיחייב משום שהי"י“³⁰ (גם אם ההשתחווה היתה כלפי חוץ) –

(27) הלכות מאכלות אסורות פ"ב הי"א. פי"ד ה"ב.

(28) הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות ד"ה החלק השני הם. רמב"ם הל' ממרים פ"א ריש ה"ג. סהמ"צ שרש ב (ובמפרשים שם). וראה אנציקלופדי' תלמודית בערכו ס"ב. ושי"נ.

(29) ראה פרש"י שבועות (יד, ב) במשנה ד"ה חייב (הובא בכס"מ הל' ביאת מקדש שם הכ"א). קרי' ספר (להמבי"ט) לרמב"ם שם ספ"ג. אבל ראה שו"ת חות יאיר סקצ"ב אות מא. ועוד.

(30) ל' רש"י שבועות טז, ב (כנ"ל ס"ג).

השתחווה³¹, ובה הדגיש את ב' הענינים – שהשתחווה כלפי חוץ אין בה גדר השתחווה מצד עצמה; אבל אם „שהה כשיעור“, אזי נעשה עי"ז גדר וחיוב מצד השתחווה, אשר „שיעור שהייתו“²⁵ הוא „כדי לקרות ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו“ (כדלקמן).

ולכן הזכיר זאת הרמב"ם בהמשך להלכה שבה ביאר את שיעור השהי' במי ש„השתחווה דרך יציאתו“, ולא בהלכה הקודמת בנוגע לעצם שיעור השהי' ללא השתחווה, כי לדעת הרמב"ם גדר שיעור השתחווה אינו גדר וחיוב מצד שהי' בעלמא, אלא הא (– השיעור) גופא יוצר גדר של השתחווה, כנ"ל. ולכן, אילו הזכיר הרמב"ם את השיעור בהלכה הקודמת בקשר לעצם איסור השהי', היינו מפרשים את דבריו בפשטות, שאין זה שייך לגדר (שיעור) השתחווה, והשיעור אינו אלא כדי שיהא גדר של שהי"י²⁶.

ו. ויובן זה בהקדים, דלכאורה צריך

(25) עפ"ז יומתק גם מש"כ „וכמה שיעור שהייתו“ ולא (כבגמרא) „וכמה שיעור שהי"י“ – כי לא בא לאמר שיעור שהי' כשלעצמה, כ"א שיעור שהייתו דהשתחווה (כלפי חוץ) לחייבו מצד השתחווה.

(26) אמנם למסקנא בדברי הרמב"ם י"ל שגם כשלא השתחווה ורק שהה שיעור השתחווה ה"ז כאילו השתחווה (כנ"ל הערה 24 בדברי הרשב"א. וכן משמע ברמב"ם הל' שגגות פ"א ה"ד). והרי שיעור שהי"י גם למי ששהה ולא השתחווה הוא „כדי לקרות ויכרעו אפים גו"י, ולפ"ז י"ל דבגדר ושם האיסור יש כאן שנים: א) השתחווה (ובשהה, כאשר הוא שיעור השתחווה), ב) יצא בארוכה (ודלא כנ"ל ריש ס"ג). ואכ"מ.

ומחלוקתם באיזה חלק של הפסוק מרומז שיעור ההשתחו' – תלו' בתוכן הכתוב, בהתאם לפלוגתא הנ"ל בסברא.

והביאור בזה:

בפסוק זה שלשה חלקים: התחלת הכתוב „וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית“, שהיא הסיבה שגרמה להשתחו'; אמצע הכתוב – „ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו' – מעשה ההשתחוואה; וסוף הפסוק „והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו“ – תוכן ומטרת ההשתחוואה.

ועפ"ז יש לבאר את חילוקי הדעות:

למאן דאמר ששיעור השתחו' הוא גדר בשהי', ושיעורה הוא בשיעור כל סדר ההשתחוואה (לכל פרטיו) – מסתבר לומר, שהשיעור מרומז בקריאת כל הפסוק, שבו מתואר כל סדר ההשתחוואה. אם נכלול גם את התחלת הכתוב, הסיבה שגרמה להשתחוואה, נמצא שזהו תוכן השהי' בבית המקדש הכולל את כל סדר הדברים: הסיבה – ראיית העם ברדת האש כו' (ראיית השכינה), ההשתחוואה וההודאה שבאה כתוצאה מזה.

למאן דאמר ששיעור השתחו' אינו שיעור שהי', אלא גדר ההשתחוואה, מסתבר, שהשיעור הוא כדי קריאת חלק הכתוב העוסק במעשה ההשתחוואה, „ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו'“.

ולפי הסברא הג' הנ"ל, דתרווייהו איתנהו ב', שההשתחוואה נוצרת מצד השהי', מסתבר לומר, שלא די בחלק הכתוב העוסק במעשה ההשתחוואה בלבד, אלא נדרשת גם קריאת המשך

אזי מסתבר לומר, ששיעורה הוא כשיעור כל סדר ההשתחוואה מתחילתו ועד סופו (בכל ג' הפרטים הנ"ל);

אם נפרש ששיעור השתחו' אינו שיעור שהי', אלא גדר ההשתחוואה, אזי מסתבר לומר שהשיעור הוא כדי עצם מעשה ההשתחוואה;

ולפי הסברא הג' דלעיל, דתרווייהו איתנהו ב', שההשתחוואה עצמה נוצרת ע"י השהי', מסתבר שאינו מספיק השיעור דעצם מעשה ההשתחוואה, אלא השיעור צריך לכלול את שיעור השהי' שבעת ההשתחוואה.

ז. ובזה יובן גם הטעם שקישרו האמוראים הנ"ל את מחלוקתם דוקא בחלק מסויים של הפסוק:

אין זה (רק) כסימן (צדדי) על זמן השיעור, אלא בפסוק זה נרמז תוכן הפלוגתא, מהו שיעור ההשתחו'.

כלומר: מאחר שהלכה למשה מסיני ששיעור שהי' הוא כדי שיעור השתחו', ולא נתפרש מהו שיעור ההשתחו', מסתבר לומר, שיש איזה מקום בכתוב שיש בו רמז (אסמכתא) לשיעור ההשתחו'.³¹ ולכן אליבא דכולי עלמא הרמז על שיעור זה הוא בפסוק שבו נזכרת (ומתוארת) ההשתחו' שבבית המקדש³² (לכל פרטיו).

31) ולכן לא קאמרי דהשיעור הוא כדי הילוך כך וכך אמות כמ"ש בירושלמי שבועות פ"ב ה"ג. וראה שם עוד שיעור כדי שאילת שלום כו'. וע"ש בפני משה ובשרי קרבן.

32) משא"כ בפרשתנו (לעיל הערה 3) שלא נאמר מפורש כריעה והשתחוואה.

— ביטול לגמרי, מה שאיש ישראל מבטל עצמו אל הקב"ה. וזה יש בכללות ג' מדריגות:

המדריגה העליונה היא השתחווה בשלימות. מצד זה שהאדם מתבונן במוחו ומחשבתו בגדלות ה', נעשה הדבר אצלו באופן של ראי', "רואים בדרת האש וכבוד ה' גוי", וזה³⁶ פועל 64 בו השתחווה בפשיט ידים ורגלים, שמתבטל לגמרי אל הקב"ה, לא רק בחיצוניות בכח המעשה שלו, אלא בכל שיעור קומתו, החל בכח התענוג והרצון שבו בראש וכלה בכח המעשה שבו.

ומדריגה לאידך גיסא — שאין נרגש באדם גילוי דאלקות, אין מתקיים בו "בני ישראל רואים בדרת האש וכבוד ה' גוי", ואעפ"כ הרי הוא משתחוה. הוא, "אונס את עצמו"³⁷ ומשתחוה. הוא מכריח ומבטל עצמו אל הקב"ה עכ"פ במעשה.

וסיום הכתוב, המביעה את תוכן — כל המשך — ההשתחווה, "והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו" — אשר בזה בא לידי ביטוי שזוהי השתחווה "של שהי" (בעלת תוכן).

ת. עפ"ז מובן גם השינוי והחילוק בין הבבלי והירושלמי, דבבבלי³³ הובאה הדעה "כמימרי" דהאי פסוקא, דכל הפסוק, משא"כ בירושלמי³⁴ כל הדעות הן רק בשייכות לסיפא דקרא (מ"ויכרעו" ולהלן):

בבבלי הלשון היא, וכמה שיעור שהי"י, שבה מודגש שהשיעור אינו שייך כל כך לדין ההשתחווה, אלא זהו גדר דשהי"י. אבל בירושלמי הלשון היא, "עד כמה היא שיעור השתחווה", היינו שזהו גדר דהשתחווה, ולכן הובאו שם רק הדעות שהלימוד הוא מחלקי הפסוק העוסקים במעשה ההשתחווה, או גם תוכנו כנ"ל, אבל לא התחלת הכתוב הנוגעת רק לגדר דשהי"י כנ"ל.

— ועפ"ז נמצא, שמה שפסק הרמב"ם ד"שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו ויהודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו וזהו שיעור השתחווה" — אינו (רק) משום שפוסק לקולא³⁵, אלא משום שלדעתו זהו התוכן והגדר דשיעור שהי"י ושיעור השתחווה כנ"ל.

ט. הביאור בדעות אלו ע"ד המוסר והחסידות:

ענינה ותוכנה של השתחווה הוא

(36) ע"פ המבואר בפנים יש לבאר סברת הכס"מ (בתי' הראשון) שלדיעה הא' בגמ' השיעור הוא רק רישא דקרא (וכל בני ישראל רואים בדרת האש וכבוד ה' על הבית) — כי מכיון שלאופן זה ההשתחווה נולדה ע"י ההתבוננות (והראי'), לכן מקום לומר שהעיקר הוא רק הדבר המוליד (הסיבה). וע"ד הביאור באיסור היראה במלחמה דהיינו שלא יחשוב בדברים המייראים כו' (רמב"ם הל' מלכים פ"ו הט"ו). וכן במצות אהבת ה' — "שמצות ואהבת היא לתקוע מחשבתו ודעתו בדברים המעוררים את האהבה ומה שיבוא מזה אין זה מעיקר המצוה" (שני המאורות ח"ב ס"ב מה שמע מרבינו הזקן, מה שקיבל מהמגיד בשם הבעש"ט. וראה גם ס' הערכים חב"ד ערך אהבת ה' בתחלתו. וש"נ. לקו"ש חיי"ו ע' 216).

(37) ל' הרי"י מיגש (ועד"ז במאירי) שבועות שם — בהשתחווה בלא שהי"י.

(33) שבועות שם.

(34) יומא שם.

(35) כפירוש הכס"מ.

— ובכללות עם ישראל הרי זה ע"ד החילוק שבין זמן הבית וזמן הגלות³⁸: בזמן הבית ה' גילוי אלקות, ראיית אלקות, וכדרך שבא לראות כך בא ליראות³⁹, ואזי הרא' הביאה את ההשתחוואה „בבחי פנימיות“, עד שהאדם התבטל לגמרי ממציאיותו.

ואילו בזמן הגלות „אותותינו לא ראינו“⁴⁰, ו„אין אנו יכולים לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך“⁴¹, דכיון שאין בנו „לראות“, הרי גם ההשתחוואה אינה בשלימות, ואינה אלא בחיצוניות, היינו, שיש לאדם רצונות ומחשבות אחרים, אלא שהוא „מכניע“⁴² את הגוף שלא ימרוד, אבל עיקר רצון ופנימית הנפש אינה מבוטלת —

אבל שני אופני ביטול אלה — השתחוואה (כל הפסוק, או רק מעשה ההשתחוואה, „ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו“) אינם סדר העבודה הרגיל בכל אחד ואחד מישראל בכל הזמנים: האופן הראשון, הקשור עם „שהה“, הוא מדריגה נעלית. לא בכל עת האלקות היא בגילוי ולא כל אחד יכול להתעלות עד שיראה את כבוד ה'.

לאידך גיסא, הרי האופן הב' דהשתחוואה בלבד, הוא מדריגה נמוכה ביותר, שכל אחד מישראל צריך לעולם להשתדל להתרומם למעלה

ממנה, שההשתחוואה שלו לא תהא רק „כריעה בעלמא“⁴², ש„מכניע את הגוף שלא ימרוד“, אלא גם „כיוון לבו“, רגש נפשי.

וזהו האופן הג' בהשתחוואה: בהתחלת עבודתו הרי זה באופן שהוא „אונס את עצמו“, אבל מזה גופא הוא מגיע אל ההמשך, אל „והודות לה' כי טוב כו'“, שיש לו בזה הרגש הנפש דהודאה וביטול לה'.

ואופן זה דהשתחוואה שייך לכל אחד ואחד מישראל. כי אע"פ שלא כל אחד „יד שכלו ורוח בינתו משגת להוליד“⁴³ (ע"י התבוננות) ביטול מצד פנימיות נפשו — הרי יש בכל אחד מישראל ביטול לה' מצד טבע נפשו; והרי זה בכחו של כל אחד ואחד מישראל לעורר ביטול זה ולגלותו, דע"ז גופא שהוא כופה את עצמו ומבטל עצמו אל הקב"ה, מתגלה סוף-סוף הביטול הפנימי שמצד טבע נפשו.

ולפיכך פסק הרמב"ם להלכה (דהתורה על הרוב תדבר⁴⁴) „כמה שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו וזהו שיעור השתחווי“, שההשתחוואה היא מתוך שה' מסויימת, היינו שישנה אצל האדם (לא רק נקודת ההשתחוואה במעשה, „ויכרעו אפים ארצה

(42) ל' הגמרא שבועות שם „בהשתחוואה דלית ב' שהיי“. וראה לקו"ת (סוכות פב, ב); ד"ה קול דודי תש"ט (ס"ג), דכריעה הוא ביטול היש והשתחוואה ביטול במציאות (ובלקו"ת שם מציין ללקו"ת ברכה שם. עיי"ש).

(43) ל' התיא פט"ז (כא, ב).

(44) ע"ד מר"נ ח"ג פל"ד.

(38) בהבא לקמן ראה לקו"ת ברכה צח, ב. וראה הערה 42.

(39) חגיגה בתחלתה. אוה"ת ס"פ וירא קג, ב ואילך. קו, סע"א ואילך ובהנסמן שם.

(40) תהלים עד, ט.

(41) נוסח התפלה — מוסף דיו"ט.

(41*) ל' הלקו"ת שם.

ו"שתחוו", אלא גם) ההודאה לה' בנפשו.

והרמב"ם לשיטתו – שפסק⁴⁵ שאפילו יהודי שהגיע לדיוטא כזו שיש לכפותו בבית דין של עכו"ם לקיים ציווי התורה, "רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות", וזהו רצונו האמיתי של כל אחד מישראל. ולכן אפילו אם כופים אותו, ובגלוי ניכר שצעתו "רוצה אני" אינה אלא מחמת הכפי' בשוטים, "כריעה בעלמא" בחיצוניות – פוסק הרמב"ם דאדרבא, "אין זה אנוס ממנו", כי אם "יצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו". ההשתחווה היא (גם) מצד נפשו פנימה.

ולכן נדרש מכל אחד, אשר בתוך ההשתחווה החיצונית שלו שהיא רק במעשה בפועל, יעורר ויגלה בעצמו עד ש"יאמר" את הביטול שישנו בעולם בפנימיות נפשו.

וע"י ההשתדלות לפעול על כל אחד מישראל בדרכי נועם ובדרכי שלום שיתקיים בו "תשש יצרו" (שהרי רק לכופו וכו' – נדרש בית דין שלם), ושתגלה אמיתיות ופנימיות רצונו בגילוי, שכל אחד מישראל "רוצה . . לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות", הרי זה ממהר ומזרז עוד יותר את בנין בית המקדש השלישי, שאז יעלו כל ישראל לרגל, ויקויים "לראות ולהשתחוות לפניך (בשלימות כדבעי) בבית בחירתך", במהרה בימינו ממש.

(45) הלכות גירושין ספ"ב.

(משיחת ש"פ האזינו תשמ"ה)

